

УДК 343.161.1

DOI: 10.33663/1563-3349-2020-88-157

В. А. АХМЕДОВ

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ СПЕЦІАЛЬНИМИ СУБ'ЄКТАМИ (СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ)

Вислівлюються запобігання злочинів у сфері правосуддя, суб'єктами яких є працівники правоохоронних органів. Досліджено соціальні, економічні, психологічні детермінанти вчинення таких злочинів їх взаємозв'язок, а також поширені корисливі мотиви вчинення злочинів співробітниками органів кримінальної переслідування. Пропонується комплекс загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів попередження вчинення цієї категорії злочинів: система добору професійних кадрів, об'єктивне оцінювання і контроль за їх діяльністю, запровадження європейських стандартів правоохоронної діяльності.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, злочинність у правоохоронних органах, загальноекономічні, правові, спеціально-кримінологічні заходи попередження злочинності.

Ahmedov Vusal. Some problems of combating crimes against justice committed by special actors (law enforcement officers)

The article is devoted to issues of prevention of crimes in the field of justice, whose subjects are law enforcement officers. The author investigates the social, economic and psychological determinants of such crimes, and analyzes their interrelationship. Attention is also drawn to the widespread mercenary motive for committing crimes by the authorities of the criminal prosecution. The author proposes a complex of general-social and special-criminological measures to prevent the commissioning of the investigated crime category, in particular, the system of selection of professional personnel, objective evaluation and control over their activities, the introduction of European standards for law enforcement.

Key words: crimes against justice, crime in law-enforcement bodies, general economic, legal, special-criminological measures of crime prevention.

Важливою передумовою боротьби зі злочинами проти правосуддя є послідовний і неупереджений добір співробітників правоохоронних органів. При доборі майбутніх співробітників

© АХМЕДОВ Вусал Алігісмаг огли – кандидат юридичних наук, керівник науково-дослідного та судово-прецедентного відділу Академії юстиції в Міністерстві юстиції Азербайджану; e-mail: vusal-ahmadov@mail.ru

слід ураховувати, що кандидати насамперед повинні володіти певними рисами, тому що саме на їх основі можливий розвиток усіх необхідних для правоохоронця якостей. До них належать: освітній рівень (грамотність, володіння державною мовою); фізична підготовленість (що відповідає мінімальному рівню, необхідному для здійснення оперативних завдань); особистісні, моральні якості (ставлення до прав людини, толерантність, чесність, гідність тощо); психофізіологічні властивості (емоційна врівноваженість, стресостійкість, організаційні здібності, вміння приймати рішення і діяти у складній ситуації тощо).

Нині відсутнє комплексне наукове дослідження про злочини, що посягають на суспільні відносини із процесуально регламентованого здійснення правосуддя судом та правоохоронними органами. Завданнями статті є висвітлення особливостей криміналізації протиправних діянь проти правосуддя та надання обґрунтованих пропозицій щодо попередження вчинення злочинів цієї категорії.

Особливою суспільною небезпекою, на нашу думку, характеризуються злочини проти правосуддя, які вчиняються працівниками правоохоронних органів і можуть бути спрямовані проти конституційних основ здійснення правосуддя, суспільних відносин із забезпечення реалізації права особи на правову допомогу, забезпечення встановлення істини у справі та ухвалення справедливого рішення.

Підстави криміналізації протиправних посягань на правосуддя досліджували такі вчені, як Ю.В. Баулін, Р.Р. Галіакбаров, І.М. Копотун, В. М. Кудрявцев, М.І. Мельник, Т. В. Омельченко, В.В. Сміх, В.Я. Тацій, Є.Ю. Хлопцева, С.О. Яценко та ін.

Умовами, що сприяють детермінації злочинів проти правосуддя співробітниками правоохоронних органів, є: невідповідність моральних якостей співробітників мінімальним вимогам, що висуваються до осіб, які займають відповідні посади в правоохоронних органах; низька заробітна плата співробітників; недостатня професійна і морально-психологічна підготовленість кадрів; недоліки в доборі та розстановці кадрів; низький рівень службової дисципліни; тиску криміналітету на співробітників правоохоронних органів; наявність «дорогих звичок» та інтересів у співробітників правоохоронних органів; непомірне

живання спиртних напоїв, наркоманія, захоплення азартними іграми тощо; тиск з боку вищих посадових осіб; невинувато ліберальна практика призначення покарання посадовим особам органів правосуддя; професійна деформація співробітників правоохоронних органів тощо [1, с. 165]

Об'єктивні передумови зазначеної мотивації протиправної поведінки пов'язані із принциповою недосяжністю повної відповідності рівня оплати праці державних службовців органів кримінальної юстиції економічному еквіваленту ціни їх повноважень, що загалом характерно і для інших галузей державної діяльності. Утім раціональна соціально-правова, організаційно-управлінська і кадрова політика цілком здатна попередити виникнення криміногенних мотивів у посадових осіб. Однак у сучасних умовах таке завдання вирішується незадовільно. Цим і викликані колосальні масштаби корупції серед співробітників органів кримінального переслідування. Як видається, виникнення корисливих мотивів у зазначених суб'єктів та їх реалізація при здійсненні розглянутих посягань частково причинно пов'язані із впливом тих же факторів, що і формування помилково усвідомлених інтересів служби: відвертий занепад загальної культури співробітників правоохоронних органів, стійкі негативні викривлення їх правосвідомості; корпоративна солідарність у правоохоронних органах, що забезпечує вкрай рідкісну караність протиправних діянь навіть у разі їх виявлення керівництвом. Вагому роль, ймовірно, відіграє і вельми специфічна детермінанта — недостатня матеріальна забезпеченість працівників органів правопорядку, її невідповідність характеру і обсягу виконуваної ними роботи. На цьому тлі стрімко розвивається деформація світогляду, пов'язана з формуванням споживацької, корисливої психології [2, с. 95].

Поряд із неправильно усвідомленими інтересами служби до мотивів протиправних посягань проти правосуддя посадових осіб органів кримінального переслідування дослідники відносять корисливі прагнення, кар'єризм та інші міркування особистої зацікавленості, а ще так звані статусно-виконавські мотиви, що виражаються в діях під тиском вказівок керівництва [3, с. 23–25].

Щодо загальнооекономічних методів попередження досліджуваних злочинів, то для вирішення цієї проблеми потрібен

комплекс заходів із розв'язання актуальних соціальних проблем, зміцнення інститутів влади, виходу з духовно-ідеологічної кризи, вдосконалення економічних відносин і підвищення рівня матеріального добробуту суспільства. Остання обставина видається особливо актуальною з двох причин. По-перше, підвищення матеріальної забезпеченості службовців дає змогу істотно знизити масштаб корупційних проявів у правоохоронних органах. По-друге, ефективна превенція злочинів вимагає не тільки прогресивно-реформістського підходу, а й значної фінансової підтримки з боку держави [4].

З переходом України до ринкових відносин постало питання про розроблення низки економічних та організаційно-управлінських заходів щодо заохочення державою сумлінної, цілеспрямованої та чесної праці як основного джерела життєвих благ разом із встановленням режиму максимальної протидії одержанню надприбутків протиправними способами. Вагоме попереджувальне значення має усунення суттєвої розбіжності між матеріальним забезпеченням громадян і життєвими потребами. На думку В. М. Кудрявцева, необхідно соціальними й економічними засобами зближати потреби й інтереси людей з їхніми реальними можливостями, відкривати всі можливі шляхи для законного задоволення цих потреб та інтересів, сприяти правомірному досягненню життєвих цілей [5, с. 174].

У зв'язку з наведеним пріоритетним має бути досить широкий спектр економічних важелів — переструктурування бюджету і системи фінансування органів внутрішніх справ і прокуратури, забезпечення соціального захисту співробітників, створення нормальних умов роботи і відпочинку тощо. Джерелом самофінансування може стати розвиток ринку платних послуг підрозділів поліції — надання юридичних консультацій, додаткової охорони об'єктів, розроблення комп'ютерних програм, удосконалення навичок водіння автомобіля тощо [6].

Цікавою є пропозиція вчених щодо підготовки державою прийняття такого важливого елемента демократичного правового режиму, як гарантія компенсації шкоди, заподіяної злочинними посяганнями громадянам, з державного бюджету. За логікою відносин, що встановлюються між державою і громадянами, держава бере на себе зобов'язання забезпечити соці-

альний захист населення від будь-якого посягання на основні права і цінності, зокрема від злочинців. З цією метою громадяни платять податки, які є одним із джерел фінансування правоохоронної системи. У разі вчинення злочинного посягання держава як структура, яка не виконала своїх зобов'язань, повинна виплатити потерпілим громадянам грошову компенсацію завданих збитків (відновлення матеріальної справедливості), затримати і покарати злочинця (відновлення соціальної справедливості). Держава, віддаючи частину бюджету на компенсаторні виплати, не має наміру збільшувати цю суму витрат за рахунок оплати правопорушень, вчинених правоохоронцями [7, с. 125-126].

Наступним заходом попередження злочинних проявів проти правосуддя в правоохоронній системі є перегляд системи контролю та оцінки ефективності роботи правоохоронних органів. Криміногенне значення має і сам підхід до оцінки роботи правоохоронців із використанням багатьох показників державної та відомчої статистичної звітності. Такий підхід очевидно неефективний. Адже кримінально-правова статистика ніколи не може бути точним інструментом виміру реального стану законності й неминуче призводить до помилок в оцінках і прогнозах. Окрім цього, рівень злочинності в суспільстві залежить від стану самого суспільства. Пов'язувати з динамікою злочинності та її темпом оцінку роботи правоохоронної системи означає свідомо породжувати феномен, відомий у психології як «поведінка, орієнтована на контроль». Суть його полягає в тому, що людина робить тільки те, що контролюється, і протидіє спробам вимірювання своєї роботи, намагається зафіксувати виміри на рівні, який підлягає винагороді [8, с. 134].

Натомість деякі вчені пропонують оцінювати ефективність поліції за допомогою соціальних норм (норм права і моралі), окремо виділяючи такі показники, як законність дій поліції, дотримання загальноприйнятих норм моралі та професійної етики, а також громадська думка [9, с. 296-297].

Додатковими критеріями оцінки можуть бути стійкість зв'язку правоохоронців з населенням та належна активність у підтримці порядку, запобіганні й припиненні його порушень. Невідповідність названим критеріям має невідкладно і неупереджено висвітлюватися засобами масової інформації і доводи-

тися до відома громадськості. Тільки прозора робота правоохоронної системи (звісно, за винятком таємниці кримінального провадження) дозволить об'єктивно її оцінювати без допомоги фіктивних статистичних методів. Загальнолюдські цінності (духовність, гуманність, моральність) повинні домінувати у працівника правоохоронних органів як у прийнятті рішень, пов'язаних із професією, так і в побуті [10, с. 33-37].

Уже на момент прийняття на службу співробітники правоохоронних органів повинні володіти певним рівнем компетентності, необхідним для виконання службових завдань [11, с. 101-104].

Окрім цього, за європейськими стандартами правоохоронної діяльності співробітники, незалежно від їх рівня на момент прийняття на службу, мають добиратися на основі компетентності професійного досвіду і мають бути зорієнтовані на цілі поліції у правоохоронній діяльності. Це означає, що прагнення особи вступити на службу, зокрема до поліції, має бути обумовлено його бажанням боротися зі злочинністю, захищати права людини, служити суспільству. Інші мотиви негативного характеру прийнятними бути не можуть [12].

До правових заходів попередження злочинів проти правосуддя, які вчиняються співробітниками правоохоронних органів, треба віднести заходи щодо узгодження повсякденної діяльності правоохоронців із міжнародними стандартами, серед яких насамперед слід виділити такі: неухильне дотримання закону під час виконання службових обов'язків; повага особистої гідності й дотримання прав людини; відсутність упередженості, відкритість і співробітництво, особиста порядність; використання сили тільки в разі очевидної необхідності й суворо пропорційно реальній загрози; дотримання конфіденційності; повна відмова від тортур, жорстокого і нелюдського поведіння; охорона здоров'я затриманих і заарештованих; відмова від залучення в будь-які акти корупції; повага до вимог законів та статутів, протидія будь-яким спробам їх порушення; особиста відповідальність за кожен свій вчинок [13, с. 77-81].

У межах спеціального попередження досліджуваних злочинів пропонуються такі заходи, як розроблення єдиного національного кодексу поведінки й етичних правил працівників органів судової і правоохоронної систем; ретельний відбір кандидатів

до правоохоронних органів; поліпшення професійно-службової підготовки; посилення прокурорського нагляду за порушеннями законності в діяльності зі здійснення правосуддя; вдосконалення процедури реєстрації злочинів; створення системи громадського контролю, зокрема за допомогою ЗМІ, за фактами службових розслідувань, а також випадками кримінального розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів; підвищення ефективності діяльності підрозділів власної безпеки органів внутрішніх справ [14, с. 340].

Отже, серед детермінант вчинення вказаних злочинів виступають, зокрема, невідповідність моральних якостей співробітників мінімальним вимогам, що пред'являються до осіб, які займають відповідні посади в правоохоронних органах; недостатня професійна і морально-психологічна підготовленість кадрів; недоліки в доборі й розстановці кадрів; низький рівень службової дисципліни; низька заробітна плата співробітників; тиск на співробітників правоохоронних органів з боку криміналітету, вищестоящих посадових осіб та політиків; непомірне вживання спиртних напоїв, наркоманія, захоплення азартними іграми; професійна деформація тощо.

Попередження вчинення таких злочинів здійснюється за допомогою цілого комплексу загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів. У цілому реформування правоохоронної системи буде ефективним за умови чіткої узгодженості всіх правових норм у галузі кримінального, адміністративного, трудового, цивільного та інших галузей права, що регламентують діяльність працівників правоохоронних органів; деполітизації та інтегрованості у систему міжнародних поліцейських асоціацій; поєднання професіоналізму, компетентності та високих моральних якостей як основної умови кар'єрного зростання; індивідуалізації юридичної відповідальності кожного співробітника, а також пріоритетної орієнтації роботи правоохоронної системи на громадську думку як основного критерію її ефективності.

1. Идрисов К.Р. О некоторых мерах борьбы с преступлениями против правосудия, совершаемыми работниками правоохранительных органов. *Актуальные проблемы уголовного права*. Ростов на Дону, 2001. 320 с.

2. Синельников А.В. Криминологические особенности преступлений против правосудия, совершаемых должностными лицами органов уголовного преследования. *Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права*. 2013. № 2. С. 94-101.

3. Идрисов К.Р. Особенности мотивации преступлений против правосудия, совершаемых должностными лицами. *Российский следователь*. 2006. № 12. С. 23-25.

4. Алтухов С.А. Преступления сотрудников милиции (понятие, виды и особенности профилактики). Санкт-Петербург: Изд-во «Юридический центр Пресс». 2001. 272 с.

5. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления: Опыт криминол. моделирования: Учеб. пособие для вузов. Москва: Форум – ИНФРА-М. 1998. 215 с.

6. Венедіктов С.В. Матеріальне та моральне стимулювання ефективної професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ України: теоретичний аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 186 с.

7. Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: монография. Харьков: Изд-во ХНУВС, 2005. 496 с.

8. Криминологія (Особлива частина): навч. посіб. / Кол. авторів: А.Б. Блага, А.А. Васильєв, Л.М. Давиденко та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова; наук. ред. серії О.М. Бандурка. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2011. 347 с.

9. Аврутин Ю.Е. Эффективность деятельности органов внутренних дел: опыт системного исследования. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский ун-т МВД России. 1998. 398 с.

10. Воронцов А.В. Попередження окремих видів злочинів проти правосуддя службовими особами досудового розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 33-37.

11. Руденко В.В. Европейские стандарты отбора полицейских кадров. *Юристь – правовець*. 2012. № 5. С. 101-104.

12. Рекомендация Комитета министров Совета Европы. Европейский кодекс полицейской этики (Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics). 19 сентября 2001 года. Кобзин Д.А., Черноусов А.Н. *Полиция и права человека: Практ. пособие*. 3-е изд., дораб. Харьков: Харьковский ин-т социальных исследований, 2011.

13. Резолюция № 690 (1979) Парламентской ассамблеи Совета Европы «Декларация о полиции» (Страсбург, 8 мая 1979 года). *Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью*. Москва: СПАРК, 1998. С. 77-81.

14. Гамазина И.В. Преступления против правосудия, совершаемые лицами, осуществляющими предварительное расследование. *Вестник Тамбовского государственного университета им. Г.Р. Державина*. 2012. Вып. 3 (107). С. 336-342.

References

1. Ydrysov K.R. O nekotorykh merakh bor'by s prestupleniyamy protyv pravosudya, sovershaemymu rabotnykam pravookhranytel'nykh orhanov. *Aktual'nye problemy uholovnoho prava*. Rostov na Dony. 2001. 320 s.

2. Synel'nykov A.V. Krymynolohycheskye osobennosty prestuplenyj protyv pravosudya, sovershaemykh dolzhnostnymy lytsamy orhanov uholovnoho presledovanya. *Krymynolohycheskyj zhurnal Bajkal'skoho hosudarstvennoho*

universityta ekonomyky u prava. 2013. № 2. S. 94-101. **3.** Ydrysov K.R. Osobennosti motyvatsyy prestuplenyj protyv pravosudyia, sovershaemykh dolzhnostnymy lytsamy. *Rosyjskyy sledovatel'*. 2006. № 12. S. 23-25. **4.** Altukhov S.A. Prestuplenyia sotrudnykov mylytsyy (poniatye, vydy u osobennosti profylaktyky). Sankt-Peterbyrg: Yzd-vo «Yurydycheskyy tsestr Press». 2001. 272 s. **5.** Kudriavtsev V.N. Henezys prestuplenyia: Opyt krymynol. modelyrovanyia: Ucheb. posobye dlia vuzov. Moskva: Forum – YNFRA-M. 1998. 215 s. **6.** Venediktov S.V. Material'ne ta moral'ne stymuliuвання efektyvnoi profesijnoi diial'nosti pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy: teoretychnyj aspekt: dys. ... kand. iuryd. nauk. Xarkiv, 2004. 186 s. **7.** Martynenko O.A. Determyntsyya y preduprezhdenye prestupnosti srede personala orhanov vnutrennykh del Ukrainy: Monohrafiya. Xarkov: Yzd-vo KhNUVS, 2005. 496 s. **8.** Kryminolohiia (Osoblyva chastyna): navchal'nyj posibnyk / Kol. avtoriv: A.B. Blaha, A.A. Vasyl'iev, L.M. Davydenko ta in.; za zah. red. O.M. Lytvynova; nauk. red. serii O.M. Bandurka. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. 2011. 347 s. **9.** Avrutyn Yu.E. Effektyvnost' deiatel'nosti orhanov vnutrennykh del: opyt systemnoho yssledovanyia. Sankt-Peterberg: Sankt-Peterbyrgskii un-t MVD Rossyy, 1998. 398 s. **10.** Vorontsov A.V. Poperedzhennia okremykh vydiv zlochyniv proty pravosuddia sluzhbovymy osobamy dosudovoho rozsliduvannia. *Pivdennoukrains'kyj pravnychyj chasopys*. 2014. № 4. S. 33-37. **11.** Rudenko V.V. Evropejskye standarty otbora polityjskykh kadrov. Yuryst' – pravoved'. 2012. № 5. S. 101-104. **12.** Rekomendatsyya Komyteta mynystrov Soveta Evropy. Evropejskyy kodeks polityjskoj etyky (Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics). 19 sentiabria 2001 hoda. Kobzyn D.A., Chernousov A.N. *Polytsyya y prava cheloveka: Prakt. posobye*. 3-e yzd., dorab. Khar'kov: Khar'kovskyy yn-t sotsyal'nykh yssledovanyj, 2011. **13.** Rezoliutsyya № 690 (1979) Parlamentskoj assambley Soveta Evropy «Deklaratsyya o polytsyyi» (Strasburh, 8 maia 1979 hoda). *Sbornyk dokumentov Soveta Evropy v oblasti zaschyty prav cheloveka y bor'by s prestupnost'iu*. Moskva: SPARK, 1998. S. 77-81. **14.** Hamazyna Y.V. Prestuplenyia protyv pravosudyia, sovershaemye lytsamy, osuschestvliiuschymy predvartel'noe rassledovanye. *Vestnyk Tambovskoho hosudarstvennoho universityta ym. H.R. Derzhavyna*. 2010. Vyp. 3 (107). S. 336-342.

Ahmedov Vusal. Some problems of combating crimes against justice committed by special actors (law enforcement officers)

The article deals with the problem of combating crimes against justice, it is possible to achieve the Goals exclusively through the consistent and impartial selection of law enforcement officers. When selecting future employees, it should be borne in mind that candidates must first have certain features, because it is on their basis that it is possible to develop all the qualities necessary for a law enforcement officer. To date, there is no comprehensive scientific study on crimes that encroach on public relations with the procedural regulated administration of justice by the court and law enforcement agencies.

A particular public danger, we believe, is crimes against justice committed by law enforcement officials, which can be directed both against the constitutional foundations of the administration of justice and against public relations to ensure the realization of the right of a person to legal assistance, and to ensure the establishment of the truth in the case and the adoption of a fair decision.

The objective preconditions of the genesis of this motivation for unlawful conduct are due to the fundamental lack of achievement of full conformity of the level of remuneration of State employees of criminal justice bodies with the economic equivalent of the price of their powers, which is generally characteristic of other branches of State activity. However, a rational socio-legal, organizational-managerial and personnel policy is quite capable of preventing the emergence of criminogenic motives among officials.

The prevention of the commission of such crimes is carried out through a whole range of general social and special criminological measures.

Key words: objective preconditions, criminological measures, law enforcement officers, organizational-managerial, criminogenic motives.